

Megnézi, mi lesz ebédre –
kipiszkálja a villa fogai
közül az ételmaradékot.
Bámulja a csempefényen
túl derengő messzeséget.
Elmossa a mosogatórongyot.

Kitakarította
mindenünk.
Semmi sem marad titokban.
Fény derült
a szőnyeg alatti pizsokra.
Sötét sarokban,
hol patkány rohad,
elmozdította
a bútorokat,
s hangosan,
szó-tagolva
fel-olvassa
nevünket a porból.

Bevágja a huzat az ajtót.

Tengermosta padlón fény sikál.

BESZÉLGETÉS VÁCLAV HAVELLEL – 1968-BAN

Körtvélyessy Klára fordítása

ANTONÍN J. LIEHM A Moldva-parti lakás szobájának ablaka a Hradzsínra néz, a szoba mellett alkóv, benne kis asztal, székek. Valahányszor e leválasztott lakásba lépek – gyanítom, hogy már csak az alkóv meg az ablakból nyíló, kissé elmozdult kilátás miatt Václav Havel a prágai miniszteri negyed egyetlen villájáért sem cserélné el –, lábam mindig az ablakhoz és e csodálatos, nem klasszikus kilátáshoz visz. És gyakran eszembe jut, hogy ha az emberek ismernék ezt az ablakot, jobban megértenék az író, aki az ablak mögött lakik. A kesehajú, félénk, kamaszos férfit, akitől 1968. április 4-én megkérdeztem: Mire gondol?

VÁCLAV HAVEL Természetesen a pillanatnyi politikai helyzetre. Manapság az ember elsősorban erre gondol, ezzel foglalkozik. Nekem ez meglehetősen szokatlan dolog.

Sohasem foglalkoztam közvetlenül politikával, nem sokat gondolkoztam rajta, de most érzem, hogy nem vonhatom ki magam, az események óhatatlanul magukkal sodornak.

Emellett – ellentétben azokkal az írókkal, akikkel ön a múltban készített interjút –, azt hiszem, megvan az az előnyöm, hogy teljesen szabadon beszélhetek. Kicsit szégyellem magam...

A. J. L. Gondolja, hogy ez valóban előny?

V. H. Elsősorban arra gondolok, hogy olyan pillanatban beszélgetünk, amikor bármit kimondhatok, míg a többiek, ha talán tudat alatt is, de kénytelenek voltak tekintetbe venni, mit szabad kimondaniuk.

A. J. L. Nem hiszem. Egyetlen interjúalanyommal sem törekedtünk arra, hogy beszélgetésünk megjelenhessen a sajtóban. Mellesleg sok minden nem is jelenhetett volna meg.

V. H. Jómagam is mindig azon voltam, hogy ne alkalmazkodjak; ha nem mondhatom ki mindazt, amit igaznak tartok, ha féligazságok hangoztatására kényszerítenek, inkább hallgatok...

A. J. L. Azzal kezdte, hogy most mindent elmondhat...

V. H. Csakhogy a szabadságot nem annyira az adott lehetőségek köre jelenti, mint inkább a belső függetlenség, melynek birtokában az ember képes átlépni minden ilyen körön. Sokan, akik ma szabadon beszélnek, valójában nagyon is kötöttek; amit mondanak, az igazából nem a szabadon, azaz függetlenül alkotott véleményük, hanem olyan nézet, ami nagyon is függ attól, mit kell az adott pillanatban mondaniuk. Ugyanolyan béklyó szorítja őket, mint korábban, csak éppen fordítva.

A kultúra terén uralkodó törvényszerűségek természetesen különböznek azoktól, melyek a politikát uralják. A kultúra az igazságot szolgálja, a kultúra a valóság mutatója. A politika befolyást akar gyakorolni a valóságra, tevékenyen meg akarja változtatni, s mert ehhez hatalomra van szüksége, érthető, hogy mindenekelőtt a hatalmat szolgálja. Ez azt jelenti, hogy még ha a legnagyobb összhangban van is az igazsággal, alapvetően másféle tevékenységet fejt ki, mint amilyen az igazság szolgálata. Hogy az értelmiségi egyszerűen képtelen az efféle tevékenységre, az abból fakad, hogy az igazság szolgálatához szokott, s ebből nem von le hatalmi konzekvenciákat. Nagy kérdés, hogy mennyire érvényesülhet az értelmiségi a politikában, anélkül hogy hűtlenné váljon fő feladatához – az igazság szolgálatához. Az előző nemzedékek tudatosan elkötelezett íróinak az volt a legnagyobb hibájuk, hogy átlépték ezt a határt, és végül annyira megkötötték önmaguk kezét, hogy most sem politikusként, sem íróként nem állják meg a helyüket. Nagyon helytelen volna megismételni hibájukat. Az író politizáljon, amikor fel kell fedni az igazságot, írja alá a petíciókat, de elképzelni sem tudom, hogy, teszem azt, belépjek valamelyik politikai pártba, és ott dolgozzak. Tudat-hasadásos állapotba kerülnék. Természetesen más kérdés a művészeti szövetségek belső politikája, amit meg kell valósítani. Az írónak, a művésznek azonban ebben a kérdésben is meg kell őriznie a távolságtartást a valódi politikától; nem szabad elfe-

lejtenie, hogy csupán egy eszközzel van szó, amivel területet, tevékenységi kört biztosít magának a legfontosabbhoz, az igazság szolgálatához. Az ilyen politizálástól még nem leszünk igazán politikusok.

Ami engem illet, jöllehet az az elképzelésem, hogy sohasem lépek be egyetlen pártba sem, hogy nem leszek politikus, és írással fogom szolgálni nemzetemet, nem kerülöm a „politikai” tevékenységet az írószövetségben belül, mert úgy érzem, hogy képes vagyok a távolságtartásra, amiről már szó esett, és ezzel biztosíthatom magamnak a területet, amire szükségem van. Ez a fajta politizálás nem követeli meg, hogy az ember föladjá önmagát.

A. J. L. Néhány évvel ezelőtt Václav Havel és jómagam a Na zábradlí színház előcsarnokában lévő bárpultnál ültünk, és az összegyűlt közönséggel az abszurd színházról beszélgettünk. A szünetben Havel, ajkán az örökös félszeg mosollyal, megkért, mentsem ki a közönségnél, mert el kell mennie a színművészeti főiskolára. Mit tanít ott?, kérdeztem. Havel ismét elmosolyodott: Én ott nem tanítok, hanem tanulok... Bevallom, elakadt a lélegzetem, hiszen már régen túl voltunk a KERTI ÜNNEPÉLY bemutatóján, elkészült A LEIRAT utolsó változata, és Havel neve lassan európai fogalommmá vált. – De hát minek, az istenért?, kérdeztem. – Tudja, már évekkkel ezelőtt kértem a felvételemet, akkor, s utána még többször, elutasítottak, tavaly aztán felvettek az esti tagozatra, és nem akartam, hogy beképzeltnek tartsanak. – Az esetet mulatságosnak találtam, s mint később rájöttem, igen jellemző volt Havelre. Most visszatértem rá.

V. H. A főiskolán tavaly diplomáztam. Tudja, az apám vállalkozó volt, a Lucerna épület, a Barrandov filmgyár és több étterem társtulajdonosa, a Barrandov filmgyárat pedig a nagybátyám alapította. Családom tehát nyilvánvalóan polgári, sőt talán nagypolgári volt. Ennyit a származásomról. Az ilyesminek minden bizonnyal szerepe van az ember gondolkodásmódjának kialakulásában. 1936-ban születtem. Hangsúlyozottan intellektuális környezetben nőttem föl, s ez elsősorban anyai nagyapám érdeme, aki technikus, újságíró, diplomata, rövid ideig miniszter és kicsit író is volt. Ez a családi háttér természetesen már a kezdet kezdetén befolyásolt; kilencévesen már eldöntöttem, hogy vagy tudós, vagy politikus, vagy újságíró leszek. Történetesen 1945-öt írtunk.

Csakhogy az én ügynevezett burzsoá származásomnak más következményei is voltak. Prágai lakásunkat a háború alatt bombatámadás érte. Szüleimmel Morvaországba kerültem, ahol falusi gyerekekkel jártam iskolába, s a családomnak köszönhetően én voltam köztük az úrifíú. Sokféle kiváltságom volt, ami a többieknek nem járt, jobban öltözködtem, afféle példás, kicsit elkényeztetett városi dundi voltam, nevelőnővel. Éreztem és nehezen viseltem a köztünk lévő szakadékot; valahányszor újabb kiváltsággal ajándékoztak meg, szégyelltem magam, és sírtam... Hogy miért mondom el mindezt... Nyilvánvalóan akkoriban fejlődött ki bennem a félszegség, az emberektől való félelem. Éppen a sok kiváltság miatt kisebbrévedtem éreztem magam. A távolságtartás, a környező világtól való distancia máig is megvan bennem. Ha olykor megpróbáltam ellenkező benyomást kelteni, ezzel csak a szuverenitás tökéletes hiányát kompenzáltam. Ezek a tulajdonságaim talán bizonyos fokig magyarázatul szolgálnak arra, ahogyan ma írok. Alighanem ezért állt mindig olyan közel hozzám Kafka, aki kívülállónak, a világtól idegennek érezte magát, aki igyekezett felzárkózni, és elérni a felzárkózásból fakadó természetességet, ám egyben érezte törekvésének kép-

telenségét, lehetetlenségét. Valahonnan innen fakad az abszurditás érzése is, az, amit abszurd látásmódnak nevezünk. A kétségbeesett igyekvés, hogy áthidaljuk az önmagunk és a világ közötti szakadékot, hogy felzárkózzunk a világhoz, hogy bizonyos szuverenitásra tegyünk szert, nem más, mint válaszkérés arra, hogy mi értelme létünknek e világon, következésképp mi értelme a világnak számunkra, s mi értelme a világnak egyáltalán. Az állandó belső feszültség e törekvés és ama bizonyos belső determináltság között, hogy ez a cél sohasem érhető el, azt eredményezi, hogy az ember a világot értelmétől megfosztott abszurditásnak látja. Természetesen ez a gyermekkori tapasztalatokkal érvelő magyarázat talán erőltetett, de én így látom. Feltéve, hogy az ember egyáltalán képes tárgyilagosan látni önmagát.

Az 1948-as februári államosítás után – ekkor tizenkét éves voltam – új helyzet alakult ki: kitört az osztályharc a családom s értelemszerűen ellenem is. Ez volt a következő nagy iskolám, amelyért életem végéig hálás leszek mind polgári származásomnak, mind ennek a rendszernek. Az osztályharc következményeképpen engem folyvást és mindenhol kiközösítettek, a kínálkozó lehetőségekből számomra mindig a legrosszabb maradt, s ez lehetővé tette, hogy valóban alulról szemléljem a dolgokat. Valamiféle motor volt ez, mely szüntelenül szembesített a valósággal. Kényszerítettek rá, hogy e valóság mélyére hatoljak, egyszerűen szólva, hogy alaposan megismerjem az életet. Ha az államosítás nem következik be, feltehetően elvégzem – mondjuk – az angol gimnáziumot, onnan átmegyek a bölcsészkarra, hallgatom Černý professzor előadásait, diplomát szerzek, ma lenne egy – semmivel sem kiérdemelt – Mercedes sportkocsim, és valamiféle elegye lennék a művelt embernek – összehasonlíthatatlanul műveltebbnek, mint amilyen vagyok – és az aranyifjúnak. De hogy író lennék, azt kétlem. Csakhogy azáltal, hogy az imént felvázolt lehetőség megfellebbezhetetlenül megszűnt, s én különféle diszkriminációs intézkedések közepette tizennégy évesen befejeztem az általános iskolát, s utána öt évig laboránsként dolgoztam, bár egyetlen idegen nyelvet sem tanultam meg, és műveltségem igen hiányos, kirekesztettségem mégis arra kényszerített, hogy folyvást transzcendáljam a helyzetem. Így kezdtem el akkoriban írni. Tizenöt éves lehettem, amikor néhány barátommal megalapítottam a „harminchatosok” csoportját, mely három évig működött. Politikai, gazdasági, irodalmi szemináriumokat tartottunk saját magunknak, gépelt folyóiratot adtunk ki, röviden, saját kezdeményezésből kellett pótolnunk és kialakítanunk mindazt, amit megvontak tőlünk. Szemléletünk formálását és az útkeresést tekintve ezek nagyon értékes évek voltak.

Meg kell mondanom, hogy annak idején – a koncepciók perек korát éltük – lényegében ugyanaz volt a véleményem az akkori időkről, mint ma: a diktatúrában nem láttam értelmes lehetőséget. Ezzel kapcsolatban hadd emeljek ki két dolgot: először, hogy ezt nem tartom különleges érdemnek vagy látónoki képességeim bizonyítékának, hanem helyzetem, neveltetésem, családi körülményeim többé-kevésbé logikus következményének. Másodszor, s ez legalább olyan fontos, hogy jóllehet nem értettem egyet az akkor uralkodó helyzettel, amibe a körülmények vetettek, sohasem jutott eszembe kívánni, hogy visszaadják apámnak, ami egykor az övé volt. A társadalmiasított nagy termelési eszközök értelmében vett szocializmusnak mindig híve voltam. Ez manapság talán megalkuvásnak tűnik – vagy már ismét nem, nem tudom. De akkoriban az én szocialista szemléletem garantáltan nem abból a törekvésből fakadt, hogy valamiféle hidat találjak jómagam és a kor között. Az ilyen híd elképzelhetetlen volt, nem létezett. Meggyőződésemhez a kulcsot – ahogy fokozatosan bebi-

zonyosodott – inkább a gyermekkoromban látom, a szegyenkezésben minden akkori kiváltságomért. Esetem korántsem különleges vagy eredeti. A legradikálisabb szocialisták gyakran éppen ilyen családokból kerültek ki.

Laboránsként elvégeztem a dolgozók esti gimnáziumát, ami már önmagában is meglehetősen abszurd tény. Ezeket az esti tanfolyamokat sokkal inkább a munkásigazgatóknak hozták létre, semmint a polgári csemete kedvéért, aki származása miatt nem jutott be a gimnáziumba. De 1951-ben ez az oktatási forma a kezdeteknél tartott, úgyhogy nem figyeltek föl rám, s mire megjelent a megfelelő rendelet, amely lehetetlenné tette volna tanulásomat, egy bizonyítvány már a zsebemben volt. Érettségi után, 1954-ben filozófiát szerettem volna tanulni, de inkább csak elvből jelentkeztem felvételire, mert úgyis tudtam, hogy nem vesznek föl. A dolog egy év múlva megismétlődött, így végül beiratkoztam az egyetlen szakra, amire hajlandók voltak felvenni: a gépkocsiforgalom gazdaságtanára. Két év múlva megállapítottam, hogy ez tévedés volt, megpróbáltam bejutni a filmtanszékre, ismét sikertelenül, így hát bevonultam a hadseregbe (1957). Leszerelésem után megint nem vettek fel, a változatoság kedvéért most a színházi fakultásra, s ekkor Jan Werich, aki ismerte a családomat, felvett az ABC színházba kulisszatologatónak. 1960-ban átmentem a Na zábradlí színházhoz, eleinte ott is díszletes voltam, aztán a legkülönbélebb feladatokat láttam el, s végül feltornáztam magam a dramaturgi posztra; ma is dramaturg vagyok. A főiskola dramaturgia szakára – hogy visszakanyarodjak a kérdéséhez – pontosan akkor vettek fel, amikor dramaturg lettem; tavaly diplomáztam, évfolyamtársaim nálam tíz évvel fiatalabb gyerekek voltak. Úgy festettem ott, mint a cukros bácsi, aki a főiskolán válogat a kislányok között...

Valamikor 1952 körül írtam első verseimet. Belelovaltam magam az önként nem publikáló költő szerepébe. Ez persze póz volt, s tekintettel a koromra, meglehetősen mulatságos póz. Ma természetesen örülök, hogy nem publikáltam, mert azok a versek alighanem nagyon ostobák voltak. Barátaimmal akkoriban rendszeresen felkerestünk néhány író, akik érdekelték bennünket. Jártam Seifertnél, Holannál, összebarátkoztam Zábránával, Kuběnával, meglátogattam Kolářt, Grossmant, Chalupcekyt, Hiršalt, megismertem Hrabalt és másokat. Ezek az aránylag fiatalon szerzett kapcsolatok nagyon sokat jelentettek nekem...

A színházzal a hadseregben foglalkoztam először. Ama bizonyos osztály- meg faji- béli megkülönböztetés eredményeképpen az utászokhoz kerültem, ahonnan az időnkénti menekülés egyetlen lehetőségét a színházi csoportban való munka jelentette. Pavel Kohout SZEPTEMBERI ÉJSZAKÁI-ban én játszottam Škovránek főhadnagy negatív figuráját. Századunk parancsnoka attól kezdve, hogy megnézte az előadást, kitaratóan üldözött, és közölte velem, hogy a szereppel való tökéletes azonosulással lehetővé tettem, hogy valóban megismerjen. Ennek következtében megfosztott a tiszteletbeli páncélos funkciójától és a század ifjúsági szervezetének titkári rangjától. – A következő évben nem tudtuk, mit játszunk, írtunk hát magunknak egy színművet, aminek az ELŐTTÜNK AZ ÉLET címet adtuk. A darab céltudatosan szocreál volt, gágnak, misztifikációnak tekintettük, kizárólag férfiszerepekkel zsúfoltuk tele, hogy minél több bajtársunk ellóghasson, és sorra nyertük vele a vetélkedőket, mígnem bejutottunk a néphadsereg együtteseinek országos döntőjébe, ahol a csehszlovák cirkuszvállalat mai vezetője, Kovanda ezredes végre leleplezett bennünket, kijelentvén, hogy a szerzők lényegében hadseregellenes darabot írtak, amely nem hangsúlyozza kellőképp a kommunista ifjúsági szervezet feladatát az alakulaton belül. Mulattunk a dol-

gon, mert, mint említettem, a szöveget tudatosan úgy írtuk, hogy következetesen megfeleljen a kor minden igényének. Csakhogy az igény is változott, s ennek mi nyilván nem tudtunk megfelelni. Az eset következménye viszont az volt, hogy ismét csapnivaló véleményezéssel mentünk vissza a civil életbe.

Hogy e tragikomikus epizód után hogyan pártoltam immár komolyan a színházhoz, nem tudom; az ember inkább az ellenkezőjét feltételezné. Egyszerűen nekiláttam, és megírtam A LEIRAT-ot. A darabot csak 1965-ben adták elő, de első változata 1959-ben készült. Akkoriban persze a legcsekélyebb reményem sem volt arra, hogy bemutassák, sőt barátaim azt tanácsolták, a kéziratot ne tartsam otthon. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy darabjaim, melyek később, a bemutatásuk idején, további szatirikus színművek hullámával találkoztak, nem alkalmazkodtak a korhoz, hanem szerencsésen összecsengtek az adott helyzettel. Amikor a hadseregnél a gagként értelmezett színművet írtuk, már ismertem és nagyon szerettem Ionescot és Becketet. A LEIRAT-ot tudatosan abszurd színházként fogalmaztam. De amint a kritika ebbe a kategóriába sorolt, egyre jobban elhatároltam magam az efféle beskatulyázástól. Úgy írok, ahogy a kedvem tartja, nem érdekel, hogy abszurd, realisztikus, tragikus, komikus vagy szatirikus-e, amit írok. Minél nehezebben tudnak besorolni, annál jobb.

A. J. L. Miben különbözik Václav Havel a nyugati abszurd dráma képviselőitől?

V. H. Az itthoni és külföldi kritikusoknak, akik általában egybehangzóan kiemelik, hogy – ellentétben a klasszikus abszurd színházzal – az én darabjaim sokat foglalkoznak a társadalmi valósággal, alighanem igazuk van. Az ember nyilvánvalóan arról ír, ami a legjobban provokálja, s a társadalmi problematika engem mindig provokált.

Közben a darabjaim „társadalmiassága”, „politikussága”, úgy gondolom, merőben más jellegű, mint az idősebb nemzedék néhány írójáé; náluk mindig összefügg bizonyos apriorisztikus politikai állásfoglalással, a tulajdonképpeni politikai történelemmel, az érdekekkel, az eszmével. Ezek először filterként szolgálnak, ezáltal vétetik szemügyre a valóság, utána elvként, melynek alapján a valóság bemutatatik, s végül a küldetés részeként, amit a mű közvetíteni szándékozik. Ellentétben az effajta politikussággal, a saját szövegeim politikusságát csupán érdeklődésnek tekintem a körülöttem lévő valóság politikai része iránt. A világ körülvesz engem, én tanúságot, valamást teszek róla, mely logikusan magába foglalja a világ politikai oldaláról szóló tanúságot is. Ezért is adtam színdarabjaim gyűjteményes kiadásának a JEGYZŐKÖNYVEK címet. Természetesen a maga módján ez értelmező tanúvallomás, de csakis a jelenkori valóságon alapul, és mentes mindenfajta előre megállapodott ideológiai elvtől.

Másik megjegyzésem arra vonatkozik, hogy jóllehet az anyagot, amiből meríték, valóságos magatartások, események, gondolatmenetek és tettek szolgáltatják, mégsem az a célom, hogy csak ezekről valljak; a forrásanyag számomra mindössze eszköz, módszer, mellyel megpróbálok tanúságot tenni különféle általános társadalmi és emberi mechanizmusokról. Amikor metaforát, hasonlatot vagy rejtelet használok, nem azért teszem, hogy megkerüljem a cenzúrát, mely a tanúságtételnek ezt a fajtáját inkább lenyeli, hanem mert egy metafora sokkal szélesebb és sokoldalúbb alkalmazásra és magyarázatra nyújt lehetőséget; módot ad rá, hogy határozottabb véle-

ményt nyilvánítsunk általános és alapvető dolgokról, melyekkel az eredeti inspiráció ekkor már nem azonos.

A LEIRAT-ban kicsit úgy dolgoztam, mint a pop-art festő, aki kiragadja a valóság konkrét mozzanatait, és valamiféle fantasztikus szerkezetté állítja össze őket. Ezért aztán a darabomban nemcsak pontos idézetek vannak, mint például Antonín Novotný kijelentése, hogy a tények előtt nem kell hasra esnünk, hanem valamiféle lazán ki-pattanó asszociációk vagy kapcsolatok formájában megpróbáltam belevinni néhány kulcshelyzetet, állásfoglalást és összefüggést hazánk történelmének utolsó negyven esztendejéből (ilyen a Beneš-féle humanizmus csődjére utaló asszociáció, a müncheni egyezmény és a februári államosítás közötti összefüggés stb.). Nem szólva magáról a megújulási folyamatról, amit tíz, tizenkét évvel ezelőtt éltünk át, s amely következtlen s csupán külsőleges volt. Mindez érdekel és inspirál, de nem ez a darab végső értelme. Amit ki akartam vele fejteni, az talán általánosan érvényes és alkalmazható.

A. J. L. Említette, hogy szereti Ionescót és Beckettet, de arról is beszélt, miben különbözik tőlük. Néha úgy találom, hogy az abszurd dráma e két ősenél közelebb áll ön-höz az angol abszurd színház, s annak ősi, nagy hagyománya.

V. H. Egyáltalán, a bizonyos ösztönösséget és titokzatosságot hangsúlyozó angol (vagy ír) humor – amilyennek Shakespeare, Sterne, Swift, Joyce műveiből vagy Stoppard ROSENCRANTZ ÉS GUILDENSTERN-jéből ismerjük – sokkal jobban magával ragad, mint a kissé száraz és racionális francia humor. Alighanem azért, mert jómagam más vagyok, egész beállítottágommal és rendszeretemmél közelebb állok a francia vonalhoz, s így jobban érzékelem a veszélyeit. Nyilván nem véletlen, hogy Beckett, éppen a rejtelmes Beckett, másutt született. Mégpedig Írországbán.

A. J. L. Ön az elsők között volt, akik a nyilvánosság tudatába ültették a külföldön élő csehek és szlovákok kultúrájának kérdését...

V. H. Túlságosan keveset tudok erről a kultúráról, semhogy az értékelésére vállalkozhatnék. Ám akár itthon élünk, akár külföldön, úgy tűnik, mindnyájan egy törvénynek vagyunk alávetve: a társadalmi helyzet, amely felnőtt eszmélésünk, öntudatosodásunk idején uralkodott, ha tetszik, ha nem, különféle mértékben és különféle módon végleg meghatároz bennünket. Ahogy Hrabal végül mindig a megszállás éveinek légkörét teremti meg, jómagam – ha szabad egyáltalán ilyen párhuzamot vonnom – valamiképp mindig kötve leszek a diktatúra és újjászületés, a sztálinizmus és desztálinizáció közötti áldialektikus feszültség teremtette különös hangulathoz, mely az 1956-os esztendőre volt jellemző, amikor húszéves voltam.

Olyan ez, mint egy furcsa meccs: a nézők már rég másutt vannak, a lelátók üresek, s közben a pályán a két csapat játssza a maga örök mérkőzését, vagy inkább álmérkőzését, abban a hitben, hogy ennek, igenis, értelme van. Érzelmileg mindnyájan kötődnek a korhoz, amikor mindez elkezdődött, de mert értelmesek, tudják, hogy már másról van szó. Így aztán folyvást próbálkoznak, hogy összehangolják ezt a helyzetet – de ebből rendszerint csak félmegoldás születik.

A. J. L. A nemzedékek átka?

V. H. Minthogy leggyakrabban az idősebb nemzedék – egyszerűsítve – kommunista részével állok vitában, azon kísérlem meg bemutatni, miben nem értek vele – mint a fiatalabb nemzedék tagja – egyet.

Nem a közvetlen különbségről van szó, ami a politikai meggyőződés, a politikai orientáció vagy az ideológiai értelmezések terén mutatkozik. Ez a konfliktus inkább az idősebb generáción belül jellemző, ott okoz feszültséget a különféle rétegek között. Úgy gondolom, hogy én másképp különbözöm tőlük: mintha egyszerűen más-hogyan tenném fel az alapkérdéseket. Míg ők a valóságot mindig bizonyos absztrakt kategóriákkal mérik, melyek szerintük fölöttébb ésszerűek, és biztosítják a konkrét tartalmat (jóllehet ez a tartalom gyakran igen változó), én úgy vélem, hogy az én nemzedékem egyszerűen abból a valóságból indul ki, amely körülveszi, a fogalmakat ennek a valóságnak az alapján alkotja, és nem használ olyan kategóriákat, amelyeket értelmetlennek tart, s ezért szükségszerűen inkább ráolvasásnak, mintsem fogalomnak tekint. Számomra egyáltalán nem fontos, hogy mi a kommunizmus, marxizmus, szocializmus, s mi nem az, hogy mi a párt, a politika, s mi nem az. Ellenben nagyon fontosnak tartom, hogy ez vagy az a konkrét dolog, esemény, tett, jelenség vagy bármi a tapasztalataim alapján ömagában jó-e vagy rossz. Hogy mit értek ezen? Vannak körülöttem dolgok, melyekkel tökéletesen azonosulok, helyesnek és hasznosnak tartom őket, s vannak más dolgok, amelyekkel sohasem fogok azonosulni, amelyeket egyszerűen abszurdnak tartok, s ez természetesen nemcsak a jelenségekre, a valóságra érvényes, hanem a konkrét dolgokra is. Hogy e jelenségek közül – legyenek bár pozitívak vagy negatívak – melyik kommunistább, s melyik kevésbé az, melyik szocialistább, s melyik kevésbé az, melyik marxistább, s melyik kevésbé marxista – nos, ennek kutatását meddő tevékenységnek tartom, mely legfeljebb misztifikált szószonglórködéshez vezet, melynek legfertelmesebb változataira a pártbürokrácia tanított bennünket. Amennyire lehetséges, igyekszem megkülönböztetni az igazságosságot az igazságtalanságtól, a tisztességet a tisztességtelenségtől, a gondolati mélységet az ostobaságtól, s mint ahogy a jó gondolat számomra nem lesz jobb vagy rosszabb attól, hogy marxista gondolat, az ötvenes évek koncepciók pereinek megtapasolását sem tartom erkölcsösebbnek vagy kevésbé erkölcsösnek azért, mert a párt nevében tapsoltak. Igyekszem tehát kiszabadulni a kategóriák, fejlécek és skatulyák labirintusából, és a dolgokat a maguk nyomatékosságában látni. Alighanem ez a különbség az idősebb nemzedék és jómagam között.

A. J. L. Nem gondolja, hogy a mai fiatalok felfokozott érdeklődése a hiteles, ideológiailag nem értelmezett valóság iránt – amit tulajdonképpen egyáltalán nem ismerünk, hiszen a figyelem annyi éven át az ideológiai egységekre és azok demisztifikációjára irányult – a szociális irodalom, a szociális vagy akár naturalista művészet új, nagy hullámát indítja el?

V. H. Ezt nagyon valószínűnek tartom. Húsz évig az emberiség nevében nem láttuk az embert. A természetes reakció az lesz, hogy az ember mint egyén, s vele a magánélete, házassága, gyermekei, anyagi körülményei, egész szociális környezete láthatóvá válik. Most minden terítékre kerül, mert talán megírható lesz a kendőzetlen valóság. Ami nagyon csábító dolog. Tehát feltehetően nemcsak a szociális realizmus, hanem egy új pszichologizmus, az ismeretlen kutatása is kezdetét veszi. A bennünket körülvevő tényeket majd nevében nevezik. S ez, természetesen, nemcsak az irodalomra

vonatkozik. Most, amikor annyi szó esik a politikai programról, szerintem a legtöbbször és legkonkrétabban fogalmazott programnak volna a legnagyobb visszhangja. Csakis a kézzelfogható, valódi összefüggésekben látott tények alapján juthatunk előbbre. Az imént említett, ideológiától mentes magatartás talán lehetővé teszi, hogy megoldjunk valamit.

Azt mondják, hogy hallgatni arany. Bizonyára. Csakhogy ez nagyon kényelmes álláspont. Azzal, hogy véleményt mondunk a dolgokról, folyvást újabb és újabb kalandokba bocsátkozunk a világban és a világgal. Aki ezt nem tette, semmit sem élt át.

A. J. L. Mindnyájan gyorsabban égetjük a gyertyát, amióta ebben az országban, 1968 fordulóján, kezdetét vette a történet, melynek a vége még nyitott. Ismerek sokakat, akik azzal vigasztalják magukat, hogy Václav Havel esete kivételes, nem jellemző, háttérrel, hogy az író nem igazi képviselője nemzedékének. Tévedés. Óriási tévedés. Misztifikáció. Szemfényvesztés. Dajkamese. Havel nagyon is pontosan fejezi ki nemzedékének érzelmeit, bárhová tartozik politikailag vagy egyébként. Sőt az őt követő nemzedékét is. Aki ezt nem tudatosítja magában, mindent elvesztett ebben a hazában, egyszer és mindenkorra.

1969 tavaszán a prágai Československý spisovatel kiadónál elkészült a neves cseh publicista, Antonín J. Liehm interjúkötete, melyben a szerző az akkori hazai irodalmi élet jeles képviselőivel és ígéretes fiatal tehetségeivel folytatott beszélgetéseit gyűjtötte össze. A könyvet még kinyomtatatták, de a kiadóból egyenesen a zúzdába került. Külföldre menekült szerzője, a párizsi Lettre Internationale irodalmi lap alapítója, 1988-ban változtatás nélkül, hasonló kiadásban jelentette meg a könyvet a müncheni Index kiadónál. (GENERACE címmel.) – A szerző, Antonín J. Liehm jóváhagyásával rövidítettem az eredeti szöveget. A ford.

Bohumil Hrabal

NÉHÁNY MONDAT

Körtvélyessy Klára fordítása

Kedves Áprilka,
maga most Ariadné, s én vagyok Thészeusz, maga az, aki a több ezer kilométeres fonalat gombolyítja, s én olyan helyzetben vagyok, amilyenben Marysko úr ábrázolt, én vagyok a tők tízes, én vagyok az a medve, amelynek a láncát, az orrába fűzött láncát a medvés ember fogja... Mert Prágában már két hónapja készen állt minden papírom, csakhogy a PANAM, az amerikai légitársaság, az istennek sem akarta átadni nekem a repülőjegyet, így hát naponta elmentem az irodába, s aztán már itt volt a csütörtök, s én, akit magának szombatnak el kellett volna kezdenie gombolyítani Stan-